

УКРАЇНА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СЬОГОДЕННЯ: В ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

МОНОГРАФІЯ

Україна на теренах історії:
від минулого до майбутнього

Держава та громадянське
суспільство України
в пошуках найоптимальнішої
моделі функціонування:
політико-правові аспекти

Економічний потенціал
українського соціуму:
сьогодення та перспективи

Українське суспільство
як об'єкт соціологічного
аналізу

Наука, освіта,
культура, мистецтво
в українському соціумі:
здобутки та мрії

Українська мова
як генетичний код нації

Україна в піввоєнний час:
горизонти розвитку

Національна безпека
України в контексті
сучасних європейських
геополітичних трансформацій

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

УКРАЇНА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СЬОГОДЕННЯ: В ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Монографія

Харків
«Право»
2026

Авторський колектив:

Бившева Л. О., кандидат економічних наук, доцент; *Бобело В. С.*; *Волошина О. О.*, кандидат економічних наук, доцент; *Зеркіна О. О.*, кандидат економічних наук, доцент; *Комарницька І. І.*, доктор юридичних наук, професор; *Мельник О. А.*, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник; *Мошноріз М. М.*, кандидат філологічних наук; *Павлюх М. В.*, кандидат наук із соціальних комунікацій; *Палагута В. І.*, доктор філософських наук, професор; *Радомська Л. А.*, кандидат філологічних наук, доцент; *Требін М. П.*, доктор філософських наук, професор; *Фоміченко І. П.*, кандидат економічних наук, доцент; *Федосенко М. Б.*; *Шабат-Савка С. Т.*, доктор філологічних наук, професор

Рецензенти:

М. А. Козловець – доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України (Житомирський державний університет імені Івана Франка);

Ю. А. Пономаренко – доктор юридичних наук, професор (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

В. Ф. Смоляннюк – доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Військова академія імені Євгенія Березняка)

*Рекомендовано до видання вченою радою
ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики»
(протокол № 1 від 15 січня 2026 р.)*

Україна перед викликами сьогодення: в пошуках оптимальної моделі розвитку : монографія / [І. І. Комарницька, О. А. Мельник, В. І. Палагута та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2026. – 290 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178759315>.

ISBN 978-617-8759-31-5

Колективну монографію присвячено дослідженню українського соціуму крізь призму сучасних викликів. Українську державу та громадянське суспільство розглянуто в контексті історичних, філософських, економічних, політологічних, соціологічних, правових та інших аспектів. Проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку української науки, освіти, культури, мистецтва, людини як їх носія. Особливу увагу приділено українській мові як генетичному коду нації, горизонталі розвитку українського соціуму в повсякденний час.

УДК 070+14+159.9+33+34+63+74+81+82+93/94

© Комарницька І. І., Мельник О. А.,
Палагута В. І. та ін., 2026

© ГО «Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики», 2026

ISBN 978-617-8759-31-5

Зміст

Розділ 1

Україна на теренах історії: від минулого до майбутнього

1.1. Історична пам'ять як інструмент деколонізації українського духу (Бобело В. С.).....	5
Список використаних джерел.....	36
1.2. Поняття «преса для жінок», «жіноча преса» та «жіноче часописьменство» польської жіночої періодики у Східній Галичині (1840–1939 (Павлюх М. В.).....	39
Список використаних джерел.....	47
1.3. Трансформація польських жіночих видань у Східній Галичині (1840–1939): від салоно-розважальних до ідеологічних часописів (Павлюх М. В.).....	47
Список використаних джерел.....	55

Розділ 2

Держава та громадянське суспільство України в пошуках найоптимальнішої моделі функціонування: політико-правові та економічні аспекти

2.1. Неоліберальна гегемонія та криза сучасного соціального розвитку (Палагута В. І.)	56
Список використаних джерел.....	77
2.2. Антикорупційні дії в Україні під час воєнного стану (Комарницька І. І.).....	79
Список використаних джерел.....	90
2.3. Трансформація економічного потенціалу українського соціуму: воєнні реалії та перспективи розвитку (Волошина О. О., Бившева Л. О., Фоміченко І. П.).....	92
Список використаних джерел.....	107

Розділ 3

Наука, освіта, культура, мистецтво в українському соціумі: здобутки та мрії

3.1. Психологія історії творення особистості в суспільстві (Мельник О. А.).....	109
Список використаних джерел.....	128

3.2. Вплив мистецтва та дизайну на соціальну свідомість (Федосенко М. Б.).....	129
Список використаних джерел	143

Розділ 4

Українська мова як генетичний код нації

4.1. Поетичний ідіостиль Костянтини Малицької в контексті синтаксичної фігуральності й української ідентичності (Шабат-Савка С. Т.).....	146
Список використаних джерел	166
4.2. Лірика та ліро-епіка С. Черкасенка: міфолоклорні відображення (Мошноріз М. М.)	168
Список використаних джерел	192
4.3. Іменники-юкстапозити української термінології з рівноправними компонентами (Радомська Л. А.).....	193
Список використаних джерел	209

Розділ 5

Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій

5.1. ОБСЄ в архітектурі європейської безпеки (Требін М. П.)	211
Список використаних джерел	241
5.2. «Дилема безпеки» в сучасному турбулентному світі (Требін М. П.)	244
Список використаних джерел	261
5.3. Селективне управління ринками зернових і хлібних продуктів як інструмент забезпечення продовольчої безпеки та повоєнного відновлення України (Зеркіна О. О.).....	265
Список використаних джерел	285

Авторський колектив	288
----------------------------------	-----

37. Ropers N., Schlotter P. The CSCE: multilateral conflict management in a transforming world order: future perspectives and new impulses for regional peace strategies. Duisberg: Foundation Development and Peace, 1992. 48 p.
38. The Helsinki process and the future of Europe / edited by Samuel F. Wells, Jr.; foreword by Max M. Kampelman. Washington, D. C.: Wilson Center Press, 1990. xv, 207 p.
39. The OSCE: soft security for a hard world: competing theories for understanding the OSCE / Roberto Dominguez (ed.). Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2014. 193 p.
40. 40. United Nations Charter. Chapter XVI: Miscellaneous Provisions. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-16>
41. 41. Zellner W. Managing change in Europe: evaluating the OSCE and its future role: competencies, capabilities, and missions. Hamburg: CORE, 2005. 42 p.
42. 42. Zellner W. The 2010 OSCE Astana Summit: An Initial Assessment. *OSCE Yearbook 2010*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011. P. 23-30.

===== 5.2. «Дилема безпеки» в сучасному турбулентному світі

Требін Михайло Петрович

доктор філософських наук, професор

професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

В історії людства досить поширені ситуації, коли дії однієї сторони, покликані лише захистити своє майно або земельні володіння, сприймаються другою стороною як явна агресія проти неї, спрямована виключно на те, щоби завдати шкоди. Такі непорозуміння сторін спричинили чимало воєн і трагічних наслідків і зустрічалися настільки часто, що навіть був сформульований специфічний термін, що описує їх, – «дилема безпеки». Уперше феномен «дилеми безпеки» описав у 1950 р. американський політолог німецького походження Джон

Херц у своїй роботі «Ідеалістичний інтернаціоналізм та дилема безпеки»¹.

Ситуацію, яку спричинила «дилема безпеки», можна описати так. Наприклад, існує дві держави – А і Б, що мають приблизно рівну військову міць та політичні умови. В один момент дії держави А починають розглядатися державою Б як пряма агресія попри те, що можливо, такими і не замислювалися. Наслідком цього стає те, що держава Б починає активно нарощувати свою військову та політичну міць з метою забезпечення безпеки громадян та державної цілісності. В умовах нестачі інформації ці дії, у свою чергу, починають сприйматися державою А як агресія, спрямована проти неї, – порочне коло замикається. Більше того, відносини між країнами можуть погіршитися і при зворотній ситуації – коли одна держава відчуває слабкість іншої². Сутність «дилеми безпеки» директор Програми досліджень безпеки Массачусетського технологічного інституту Баррі Позен характеризує таким чином: «Дії щодо посилення власної безпеки викликають реакції, що призводять до меншої безпеки»³.

Унаслідок цього виникає певний парадокс, у якому дві держави виявляються втягнутими в нікому не потрібний конфлікт, причому жодна країна не може з упевненістю сказати, хто був провокатором у цьому конфлікті⁴. Ситуація може посилитися, якщо в ній беруть участь понад дві держави. Саме це і сталося під час Першої світової війни, коли багато країн відчували стійку потребу в захисті своїх

¹ Див.: Herz J. H. Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*. 1950. Vol. 2, Issue 2, P. 157–180. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009187>

² Див.: Gray C. S. National security dilemmas: challenges & opportunities / foreword by Paul K. Van Riper. Washington, D. C.: Potomac Books, 2009. xvii, 334 p.

³ Posen B. The Security Dilemma and Ethnic Conflict. *Survival*. 1993. Vol. 35, No. 1. P. 28.

⁴ Див.: Collins A. State-induced security dilemma: maintaining the tragedy. *Cooperation and Conflict*. 2004. Vol. 39, Issue 1. P. 27–44. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010836704040833>; Tang S. The security dilemma: a conceptual analysis. *Security Studies*. 2009. Vol. 18, Issue 3. P. 587–623. DOI: [10.1080/09636410903133050](https://doi.org/10.1080/09636410903133050); Visser E., Duyvesteyn I. The irrelevance of the security dilemma for civil wars. *Civil Wars*. 2014. Vol. 16, Issue 1. P. 65–85. DOI: <https://doi.org/10.1080/13698249.2014.904986>

кордонів та громадян, що виявилось в інтенсивному нарощуванні військової могутності. Тому деякі експерти вважають, що саме «дилема безпеки» стала однією з можливих причин Першої світової війни, забравши життя щонайменше 30 мільйонів осіб¹.

«Дилема безпеки» розроблялася в межах теорії політичного реалізму, принципи якого було сформульовано Г. Моргентау в роботі 1948 р. «Політичні відносини між державами: боротьба за владу та мир»². Класичний реалізм ґрунтувався на ідеї про те, що поведінка держави подібна до поведінки людини, егоїстичної за своєю природою. Таким чином, стверджувалося, що зовнішня політика держав та міжнародні відносини загалом визначаються егоїстичною природою держав, які прагнуть панування. Ключові положення теорії полягають у тому, що «сила – це фундаментальна перевага в міжнародних відносинах, національні інтереси – провідні принципи політиків, баланс сил – засіб реалізації даних інтересів без ведення війни та держави – єдино значущі актори в цій великій драмі»³. Реалістична парадигма тривалий час домінувала в теорії та практиці міжнародних відносин⁴. Як зазначає С. Волт, «таке довге домінування парадигми визначалося тим, що реалізм висував прості, але вагомі пояснення війни, створення альянсів, імперіалізму, перешкод для співробітництва та інших міжнародних явищ, а також тому, що його акцент на конкуренції відповідав центральним подіям американо-радянських відносин»⁵.

Відповідно до політичного реалізму, важливими акторами на світовій арені є суверенні держави, поведінка яких обумовлена анархією, або відсутністю всесвітнього уряду. У цій ситуації кожна держава

¹ Див.: Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С. 90.

² Див.: Morgenthau H. J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948. xvi, 489, xix p.

³ Nelson D. N. *Great Powers and World Peace. World security: challenges for a new century* / [edited by] Michael T. Klare, Daniel C. Thomas. 2nd ed. New York : St. Martin's Press, 1994. P. 29.

⁴ Див.: Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. С. 115.

⁵ Walt S. M. *International Relations: One World, Many Theories. Foreign Policy*. 1998. No. 110. Special Edition: Frontiers of Knowledge. P. 31.

змушена вживати самостійних заходів для забезпечення своєї безпеки, боротися за зростання свого впливу у світі в ім'я реалізації національного інтересу. Одним із засобів боротьби є ефективна дипломатія, але вирішальне слово залишається за військовою силою.

Теоретично в міжнародних відносинах «дилема безпеки» пояснює поведінку держав заходами самодопомоги, використовуваної заради безпеки та процвітання в анархічній міжнародній системі. За відсутності інститутів, здатних контролювати дотримання норм міжнародного права, держави прагнуть привласнення більшої влади та підвищення таким шляхом рівня своєї безпеки. «Дилема безпеки» виникає тому, що держава сприймає заходи захисту іншої держави як загрозу своїй безпеці та реагує відповідним чином. «Дилема безпеки» передбачає, що спіраль «дія – протидія» може розкручуватися двома чи кількома країнами таким чином, що кожна з них, витрачаючи все більше зусиль та коштів на оборону, не підвищує рівень своєї безпеки, а, можливо, знижує її. Усе крутиться швидше, але захищеність залишається незмінною і навіть зменшується. Логіка «дилеми безпеки» полягає в тому, що до намірів держав, які прагнуть безпеки, не входило створення для себе зовнішніх загроз.

Більш узагальнену характеристику «дилеми безпеки» як хибного кола дала професорка кафедри політології Геттісберзького коледжу (США) Керолайн Хартцелл: «Повсюди, де існує громадська анархія, яка в більшості періодів людської історії має місце на якомусь рівні соціальності, виникає «дилема безпеки» індивідів чи груп, їхніх лідерів. Групи чи індивіди, що в подібній ситуації, змушені піклуватися про безпеку і захищати себе від нападу, підпорядкування чи знищення із боку зовнішніх груп та індивідів. Прагнення убезпечити себе від зовнішнього нападу спонукає людей до присвоєння більшої влади, щоб уникнути влади інших. Ці дії, у свою чергу, роблять інших уразливими і спонукають готуватися до гіршого. У результаті ніхто не почуватися в абсолютній безпеці в конкурентному світі. Виникає порочне коло накопичення безпеки та влади»¹. Характерною рисою «дилеми безпеки» є невиразність намірів нападу та захисту, а існую-

¹ Hartzell C. Explaining the Stability of Negotiated Settlements to Intrastate Wars. *The Journal of Conflict Resolution*. 1999. Vol. 43, No. 1. P. 4.

ча недовіра між учасниками міжнародних відносин призводить до того, що сторони стають схильні припускати найбільш песимістичний сценарій розвитку подій (дилема інтерпретації)¹.

Доцент кафедри міжнародних відносин Центральноевропейсько-го університету (Угорщина) Пол Роу виділяє такі характерні риси «дилеми безпеки»:

- нерозрізненість намірів нападу чи захисту сторін;
- схильність учасників конфлікту допускати найгірший сценарій розвитку подій;
- зменшення невизначеності конфліктної ситуації перевагами раптових наступальних дій;
- допущення найгіршого сценарію розвитку подій провокує динаміку акцій та реакцій;
- непередбачувані наслідки дій щодо забезпечення безпеки учасників конфлікту².

У наші дні лідер кожної держави має можливість у будь-який момент і в будь-якій точці світу зв'язатися з представниками іншої держави та з'ясувати, на що спрямована та чи інша підозріла дія. Нинішні глави держав набагато краще обізнані про особисті якості та схильності один одного, а також про те, на що спрямована зовнішня політика кожної держави. Тому сучасні політичні відносини є досить відкритими, що ліквідує безліч можливих приводів початку політичного зіткнення, але не виключає їх. У минулому, у тому числі 100 років тому, наміри тих чи інших держав були загадкою для інших, і багато, здавалося б, ворожих дій були лише заходами захисту. Може здатися, що настільки трагічні події, які назавжди потрясли світ, збережуться в умах людей, і вони ніколи не дозволять подібному статися з їхніми нащадками. Проте з історії добре відомо, що це не так. Адже вже через якихось 20 років амбітний німецький політик з австрійським корінням Адольф Гітлер скористається наслідками безпеки, щоб здійснити свої імперські задуми. У жовтні 1938 р. нацист-

¹ Див.: Glaser C. L. The security dilemma revisited. *World politics*. 1997. Vol. 50, No. 1. P. 171–201.

² Див.: Roe P. Actors' Responsibility in 'Tight', 'Regular' and 'Lose' Security Dilemmas. *Security Dialogue*. 2001. Vol. 32, No. 1. P. 103–116.

ська Німеччина анексувала Судетську область Чехословаччини, мотивуючи це заворушеннями, які сама ж і влаштувала за допомогою пронацистської Судето-німецької партії. Таким чином, Німеччина виправдала введення своїх військ на територію Чехословаччини тим, що пригнічувала агресію останньої. Глави інших держав, у тому числі Великої Британії, Франції та Італії, хоча, можливо, і здогадувалися про справжні причини анексії Судетської області, мовчки погодилися з цим фактом, адже коли починають вмирати люди, уже неможливо довести, хто був ініціатором конфлікту. Схожа провокація повторилася і у взаєминах нацистської Німеччини та СРСР у 1941 році.

Друга світова війна забрала життя 56 мільйонів людей, але це не просунуло світ у вирішенні «дилеми безпеки» і не переконало остаточно відмовитися від провокацій та маніпуляцій. Після закінчення Другої світової війни почалася нова конфронтація між двома найсильнішими державами (СРСР та США), що отримала назву «холодна війна». Найбільш гострим та небезпечним проявом «дилеми безпеки» під час неї можна назвати Карибську кризу 1962 року, коли СРСР розмістили свої балістичні та тактичні ракети середньої дальності на Кубі у відповідь на розміщення ракет аналогічної дії Сполученими Штатами в Туреччині. Ця ситуація є практично дослівним переказом терміну «дилеми безпеки».

Чи хотіла хоч одна країна, яка тільки відновилася після кровопролитної та спустошливої Другої світової війни, знову вплутатися у війну ще більш жакливу і, можливо, останню для багатьох країн, оскільки в арсеналі навіть СРСР вже була атомна зброя? Швидше за все, ні, адже обидві країни мали на меті захистити свій державний устрій, свою культуру та своїх громадян. Військово-політичні блоки, створені обома державами (НАТО – Сполученими Штатами та Організація Варшавського договору – Радянським Союзом) існували, щоб протидіяти «радянській загрозі» за версією США та протистояти силам, що перешкоджають побудові комунізму за версією СРСР. Безумовно, багато політичних діячів мали на меті скористатися повоєнним становищем, щоб сприяти своїй країні стати провідною державою у світі, нав'язати свій спосіб життя всьому світу, але жоден, напевно, не хотів, щоб подібна конфронтація закінчилася ядерною катастрофою.

Корейська та в'єтнамські війни, політичні зіткнення в країнах Близького Сходу – усі ці жажливі події супроводжувалися незліченними провокаціями та маніпуляціями з метою отримання тієї чи іншої вигоди для задоволення свого еґо чи інтересів держави (що багато в чому тотожно).

Унаслідок «холодної війни» Америка стала лідером у світовій політиці, що виявилось в падінні Берлінської стіни та розпаді Радянського Союзу. Але й у третьому тисячолітті відносини між світовими державами залишаються напруженими. Розв'язання «дилеми безпеки» намітилося з виникненням таких викликів, як міжнародний тероризм, поширення зброї масового ураження, загроза екологічної катастрофи та всесвітні епідемії, демографічний вибух та неконтрольована міґрація. Стало очевидним, що в більшості випадків суверенні держави нездатні вирішувати ці проблеми і захищати свої інтереси самостійно, індивідуальними зусиллями, тобто, спираючись виключно на внутрішні ресурси¹. Було визнано, що ефективна відповідь на нові виклики може бути дана тільки завдяки спільним зусиллям більшості держав, а тому вони змушені вступати у взаємодію один з одним. Нова ситуація склалася з появою нової значущої категорії зовнішньої політики – поняттям «загальні інтереси», для вираження та захисту яких почали формуватися міжнародні інститути. Держави стали укладати міждержавні мирні угоди, які передбачають моніторинг та перевірку взаємних дій, санкції міжнародного співтовариства в разі їх порушення, і, найголовніше, держави стали створювати системи колективної безпеки.

Змінився зміст категорії «міжнародна безпека». Якщо в період «холодної війни» міжнародна безпека визначалася як «стан економічних, політичних та інших відносин між державами, що усуває загрозу агресії однієї або групи держав проти іншої держави або групи держав та забезпечує їх мирне співіснування на засадах рівноправ-

¹ Див.: Herasina L. M., Trebin M. P., Volianska O. V. Macrofluctuations of the international system under the influence of global turbulence and hybrid wars. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. № 2(53). С. 133–155. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.53.258166>

ності і невтручання у внутрішні справи одна одної, поваги національної незалежності та самовизначення народів»¹, то з початку XXI ст. міжнародна безпека стала визначатися як стан міжнародних відносин, який забезпечує життєдіяльність, співробітництво та взаємодію держав та їх блоків, союзів, об'єднань та світової спільноти в цілому в умовах гарантованої захищеності їх життєво важливих інтересів від різних небезпек². Забезпечення міжнародної безпеки передбачає певну діяльність міжнародних акторів, тобто виступає як політичний процес, і з цієї точки зору може бути охарактеризована як політика, що сприяє створенню ефективних гарантій миру³.

Важливо зазначити, що попри всі проблеми, які зберігаються щодо забезпечення міжнародної безпеки, особливо у військово-політичній сфері, було визначено основний принцип вирішення «дилеми безпеки» – це побудова відносин партнерства та інститутів співпраці для досягнення спільних інтересів та вирішення спільних, глобальних проблем людства. При цьому ключовими учасниками таких відносин, здатними істотно впливати на стан міжнародних відносин і безпеки, можуть виступати держави, міжнародні урядові, неурядові та транснаціональні організації, окремі регіони, а також деякі суспільно-політичні партії та інститути громадянського суспільства.

У сучасному світі, що глобалізується, відбувається інтенсивне розмивання кордонів між внутрішнім і зовнішнім у політичному житті, що знаходить пряме відображення в тлумаченні «дилеми безпеки». В останній третині XX століття новим викликом для багатьох країн

¹ Даніліян В. Безпека міжнародна. *Політологічний енциклопедичний словник* / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. С. 62.

² Див.: Деструктивні мегатенденції сучасності: від пандемії до війни : монографія / [Іванов С. В., Мельник О. А., Разумова Г. В. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. С. 131–132; Hammes T. X. *Deglobalization and international security*. Amherst, N. Y.: Cambria Press, 2019. 290 p.; Kay S. *Global security in the twenty-first century: the quest for power and the search for peace*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2006. x, 380 p.

³ Див.: Dyckman G. J. *Security cooperation : a key to the challenges of the 21st century*. Carlisle, PA: U. S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2007. iii, 14 p.; *World politics and the challenges for international security* / Nika Chitadze, editor. Hershey, PA: Information Science Reference, 2022. xvii, 427 p.

стали не міждержавні чи «блокові» конфлікти, а внутрішньодержавні міжетнічні протиріччя та протистояння, що сягають відкритих зіткнень та громадянських воєн. З теоретичної точки зору постало питання, чи застосовна «дилема безпеки» при аналізі внутрішньодержавних, насамперед, етнічних конфліктів?

Першим на нього спробував відповісти Б. Позен¹, який стверджував, що «дилема безпеки» означає ситуацію, у якій групи побоюються одна одну, їхні побоювання ґрунтуються на переконанні у відсутності надійного захисту свого існування. Зацікавленість у безпеці мотивується трьома причинами: 1) побоюванням щодо можливого контролю опонента над засобами примусу в державі, що модернізується; 2) побоюванням щодо можливих переваг опонента у привласненні політичної влади; 3) побоюванням щодо можливого економічного переважання опонента в ринковій економіці.

Як вважає австрійський етолог Іренеус Айбл-Айбесфельд, «мирне співіснування різних етнічних груп, безперечно, можливо, якщо жодній групі немає підстав бояться панування інших, а в більш загальному плані – якщо жодна не відчувається у стані міжетнічної конкуренції»². Такі умови можуть існувати, на їхню думку, тільки в рамках сильної та ефективної демократичної держави (наприклад, Швейцарія), у якій реалізуються такі умови: збереження монополії сили за державою, верховенство закону та правова держава, суверенітет суспільства та держави, ефективний контроль за владою, демократична участь громадян у прийнятті рішень, забезпечення соціальної справедливості. Якщо ж державні інституції не роблять зусиль, спрямованих на запобігання політизації етнічності, забезпечення комунікації між етнічними групами та приборкання їхніх домагань (або не мають можливостей та ресурсів для цього), якщо слабкі або відсутні посередницькі інститути громадянського суспільства – зростає ризик, що перед конфліктуєчими етнічними групами гостростане «дилема безпеки».

¹ Див.: Posen B. The Security Dilemma and Ethnic Conflict. P. 43–44.

² Ethnic Conflict and Indoctrination: Altruism and Identity in Evolutionary Perspective / Edited by Irenäus Eibl-Eibesfeldt and Frank K. Salter. New York: Berghahn Books, 1998. P. 49.

Вона, як правило, виникає в результаті швидкої і неконтрольованої модернізації суспільства, що призводить до загострення етнічної конкуренції за матеріальні та символічні ресурси. Барбара Волтер називає п'ять структурних умов загострення етнічної конкуренції: урядова криза; ізоляція національної меншини всередині широкої етногрупи; порушення традиційного порядку розподілу ресурсів; зрушення в політичному балансі сил етногруп; етнічний розкол армії¹. У свою чергу, Тімоті Сіск зазначає: «У багатьох розділених суспільствах електоральна конкуренція є суперечкою з приводу державної влади. Меншості ототожнюють демократію не зі свободою чи участю, але зі структурним домінуванням протилежної групи більшості. Етнічні меншини побоюються наслідків електоральної конкуренції, коли очікувана перемога більшості обернеться дискримінацією етнічної меншини. ... Для груп меншин програш на виборах представляється не тільки позбавленням державних посад, а й засобів захисту свого виживання»². У цих умовах виникає страх етнічних груп за своє виживання, етнічну ідентичність, джерелами якого можуть бути історична пам'ять про минулі розбіжності та насильство, можливість статусної депривації етнічної групи, маніпулювання етнічною свідомістю з боку еліт, які вселяють хибну зовнішню загрозу, взаємні претензії³.

Етнічна група, яка перебуває у стані невизначеності щодо намірів інших груп, схильна до недобрих задумів. Цей груповий психологічний феномен П. Роу пояснює так: «Ви можете відчувати страх, який вселяє інша людина, і переконуватися, що не можете тримати її в страху. Коли люди починають вселяти взаємний страх, вони не в змозі зрозуміти джерело сильного занепокоєння іншої особи, але лише здатні припускати чужу ворожість і безрозсудність»⁴. У цій ситуації

¹ Див.: Walter B. The Critical Barrier to Civil War Settlement. *International Organisation*. 1997. Vol. 51, No. 3. P. 335–364.

² Sisk T. Power sharing and international mediator in ethnic conflict. Washington, D. C.: United States Institute of Peace Press, 1996. P. 31.

³ Див.: Конфліктологія: загальна та юридична : підручник / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, О. М. Сахань, В. Д. Воднік ; за заг. ред. Л. М. Герасіної. Харків : Право, 2021. С. 109–111.

⁴ Roe P. Actors' Responsibility in 'Tight', 'Regular' and 'Lose' Security Dilemmas. P. 105.

організовані групи, побоюючись мобілізації іншої групи, намагаються їй запобігти і нападають першими. Швейцарський історик Урс Альтерматт зазначає, що в усіх регіонах колишньої Югославії в період загострення етнічних конфліктів конкуруючі бандгрупи проводили етнічні чистки, вбивали чи виганяли молодих людей іншої національності, здатних користуватися зброєю¹.

При цьому слід враховувати, що існує тенденція «перебільшувати різницю між політичними групами та применшувати різноманітність усередині самих груп»². Іншими словами, як правило, переоцінюються не тільки згуртованість самої групи, а й її відмінність від інших груп. Більше того, існує тенденція «пояснювати поведінку «чужих» груп, посиляючись на їх корисливі інтереси чи наміри, тоді як поведінка «своїх» вважається зумовленою зовнішнім оточенням. У результаті уявне посилення «чужих» лише зміцнює уявлення членів «своїх» групи в тому, що «чужі» цілеспрямовано прагнуть до посилення своїх власних позицій за їхній рахунок»³. Не випадково багато дослідників етнополітичних конфліктів вважають, що вони породжуються відчуттям загрози безпеці, що виникає у членів однієї етнічної групи у ситуації, коли їм невідомі наміри іншої етнічної групи, до якої вони налаштовані вороже чи якій приписують ворожі наміри⁴. При цьому не має значення, реальна ця загроза чи ні: згідно з теоремою Томаса, якщо люди визначають ситуації як реальні, вони реальні за своїми наслідками⁵. У результаті сторони починають уявляти свої протиріччя з групою, що протистоїть, як реальну загрозу безпеці для членів даної спільноти. Ці загрози, що відчуюються (приписуються або провокуються), можуть служити стимулами для попереджувальної

¹ Див.: Altermatt U. Das Fanal von Sarajevo: Ethnonationalismus in Europa. Zürich: Neue Zürcher Zeitung, 1996. 288 S.

² Kowert P. Agent versus Structure in the Construction of National Identity. *International Relations in a Constructed World* / Vendulka Kubáľková, Nicholas Onuf, Paul Kowert, editors. New York: M. E. Sharpe, 1998. P. 108–109.

³ Там само. P. 109.

⁴ Див.: Harff B., Gurr T. R. *Ethnic Conflict in World Politics*. 2nd ed. Boulder, Colo.: Westview Press, 2004. xiv, 237 p.

⁵ Див.: Thomas W. I., Thomas D. S. *The child in America: behavior problems and programs*. New York: A. A. Knopf, 1928. P. 571–572.

атаки або принаймні для етнополітичної мобілізації у відповідь, яка, у свою чергу, сприймається або інтерпретується лідерами іншої групи вже як загроза їхній безпеці. Це породжує мобілізаційну спіраль і може спричинити початок насильницьких дій. Таким чином, зусилля кожного з учасників щодо забезпечення власної безпеки призводять навпаки до зростання ймовірності збройного зіткнення.

Б. Позен зазначав, що «дилема безпеки» завжди існувала в суспільстві зі слабким центральним урядом. Периферійні етногрупи не могли довірити свою безпеку уряду і покладалися на збройну самопомогу¹. Таким чином, умовою виникнення внутрішньодержавної «дилеми безпеки» для етнічних груп є нездатність влади контролювати внутрішній порядок, з одного боку, та готовність до організованої (аж до збройної) самопомоги етнічних груп – з другого. У цій ситуації конфліктуючі сторони мають два варіанти дій. По-перше, можна прагнути до привласнення державної влади як гарантії своєї безпеки, що, однак, спонукатиме опозиційну групу до дій у відповідь заради власної безпеки. Цей шлях призводить до зростання конфронтації, і «дилема безпеки» зберігатиметься постійно. По-друге, можна орієнтуватися на створення умов, що виключають етнічну дискримінацію, створення системи справедливого розподілу економічних, політичних і символічних ресурсів. Цей шлях забезпечення безпеки спонукає сторони вирішувати спільні проблеми та створювати для цього інституції, що перешкоджають односторонньому домінуванню учасників етнічного конфлікту.

Іншими словами, алгоритм вирішення «дилеми безпеки» на міжнародному та внутрішньодержавному рівні виявляється ідентичним і полягає у створенні відповідних політичних інституцій, тобто нормативних комплексів, які визначають правила політичної конкуренції та пропонують загальнообов'язкові способи поведінки. Інститути регулюють відносини громадян, груп і держав і зменшують невизначеність їх політичної поведінки. Саме інститути грають вирішальну роль у забезпеченні стабільного миру в модернізованому суспільстві.

¹ Posen B. The Security Dilemma and Ethnic Conflict. P. 30–31.

Водночас слід зазначити, що «дилема безпеки» є складнішою проблемою для учасників внутрішньодержавних конфліктів, ніж для держав у міжнародних відносинах. Про це свідчить той факт, що за другу половину XX століття понад половину міждержавних війн завершилися успішними переговорами сторін, тоді як за той самий період переговорним врегулюванням закінчилися лише ¼ громадянських етнічних воєн¹. Вже на початку XXI ст. 60 % конфліктів, які були припинені на початку 2000-х рр., поновилися протягом наступних п'яти років². Отже, необхідна адаптація успішного міжнародного досвіду партнерства та співробітництва різних політичних акторів до вирішення внутрішньодержавних міжетнічних конфліктів.

Події російсько-української війни, здається, краще розглядати крізь призму «дилеми безпеки імперіалістів». Це поняття в науковий обіг ввів в 1980-х рр. американський політолог, професор міжнародних відносин Колумбійського університету Джек Снайдер, щоб описати ситуацію, у якій принаймні одна з держав міжнародної системи бажає розширюватися, навіть якщо це тягне за собою певний ризик для її безпеки. За Снайдером, «дилема безпеки імперіалістів» виникає із динаміки обмеженої конкуренції за не пов'язані з безпекою інтереси, хоча може декларуватися саме захист держави, її національні інтереси. Для досягнення своїх експансіоністських політичних, економічних чи ідеологічних цілей імперіалістична держава збільшує свій військовий потенціал з метою завоювання або залякування супротивника. Для Снайдера «дилема безпеки імперіалістів» є справжньою дилемою безпеки, оскільки обидва конкуренти можуть віддати перевагу певному компромісу, ніж великій війні³.

¹ Див.: Hartzell C. Explaining the Stability of Negotiated Settlements to Intrastate Wars. P. 5.

² Див.: Einsiedel von S. Civil war trends and the changing nature of armed conflict. *United Nations University Centre for Policy Research*. 2017. No. 10. March 2017. URL: https://collections.unu.edu/eserv/UNU/Civil_war_trends_UPDATED.pdf

³ Див.: Snyder J. L. Perceptions of the Security Dilemma in 1914. *Psychology and deterrence* / Robert Jervis, Richard Ned Lebow, Janice Gross Stein, with contributions by Patrick M. Morgan and Jack L. Snyder. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1985. P. 165.

Тому, щоб не казали напередодні вторгнення в Україну російські загарбники про демілітаризацію та денацифікацію, їхньою головною метою було знищити українську державу і захопити її територію, чим вони й займаються. Для Снайдера «дилема безпеки імперіалістів» – «це дилема безпеки, яка є побічним продуктом конкуренції за інтереси, не пов'язані з безпекою. Це дилема в тому сенсі, що обидва конкуренти можуть віддавати перевагу певному компромісу перед великою війною, але вони не можуть його досягти, оскільки динаміка гонки озброєнь та балансування сил на межі конфлікту роблять їхні інтереси безпеки несумісними»¹. Отже, вторгнення в Україну було незворотнім і обумовленим насамперед імперськими амбіціями Кремля, тому турбота про «русский мир» тут вже ні до чого.

Згадаємо, що 16 березня 2014 р. в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь відбулися незаконні референдуми, за результатами яких ці адміністративні одиниці України проголосили незалежність, а вже 18 березня були включені до складу Російської Федерації. Завдяки підтримці з боку Росії та її найманців 7 квітня 2014 р. було проголошено «Донецьку Народну Республіку» у межах Донецької області, а 27 квітня – «Луганську Народну Республіку» в кордонах Луганської області України. Референдуми про незалежність «республік» пройшли 11 травня 2014 р. Україна намагалася відновити конституційний лад в цих регіонах, але підтримка незаконних збройних формувань з боку РФ привели до Мінску-1, а потім Мінску-2.

Анексія Криму і підтримка сепаратистів на Донбасі були передбачувані вже у 2008 р., коли Росія провела свою «п'ятиденну війну» в Грузії. За період з 2011 і до 2020 рр. на переозброєння збройних сил та проведення різноманітних наукових військових досліджень Росією було витрачено 23 трлн рублів. Завдяки цим коштам російська армія до 2020 р. мала істотно оновитися. Частка сучасних бойових засобів повинна була скласти 70%. Основний наголос при цьому робився на розвиток і поліпшення ВПС і ППО країни, тобто на проведення повітряно-космічних операцій і очікування удару у відповідь. До 2020 р. у війська мало бути поставлено 600 нових літаків, близь-

¹ Snyder J. L. Perceptions of the Security Dilemma in 1914. P. 166.

ко 1000 вертольотів, 56 дивізіонів С-400 (28 полків двохдивізіонного складу), а також 10 дивізіонів перспективного комплексу ППО/ПРО С-500 «Прометей»¹. Очікувалося, що за рахунок комплексів ППО С-400 «Тріумф» буде замінено 50% наявних у військах ЗРК С-300 «Фаворит». Ще близько 50% планувалося замінити новою системою ППО «Витязь», яка, за словами експертів, у кілька разів перевершує можливості комплексів С-300, що і нині перебуває на озброєнні. Одна пускова установка комплексу «Витязь» нестиме до 16 ракет, а сам комплекс здатний виявляти, супроводжувати і обстрілювати значно більшу кількість цілей. Окрім комплексу «Витязь» на озброєння планувалося взяти систему ППО ближнього радіуса дії «Морфей». Усі ці системи ППО: С-400 «Тріумф», С-500 «Прометей», «Витязь» і «Морфей» – увійшли до складу системи повітряно-космічної оборони (ПКО), створення якої почалося в Росії 1 грудня 2011 р. Ця система дозволяє прикрити Росію від ударів балістичних ракет, ракет середньої дальності і крилатих ракет різного базування.

Планувалося, що Військово-морські сили Росії отримають до 2020 р. 100 надводних і підводних кораблів, включаючи 20 нестратегічних підводних човнів, 35 корветів і 15 фрегатів². Також до 2020 р. у Росії мали закінчитися роботи зі створення атомного підводного човна (АПЧ) 5-го покоління. Передбачалося, що він буде багатофункціональним і на його озброєнні перебуватимуть як балістичні, так і крилаті ракети. На сьогодні більшість стратегічних підводних човнів Росії, що несуть бойове чергування, належать до 4-го покоління: на 2025 р. у складі флотів знаходиться 8 АПЧ проєкту 955 «Борей» і 8 АПЧ проєкту 885 «Ясень». Головною ударною силою підводного флоту на найближчі десятиліття для Росії стануть АПЧ проєкту 955 «Борей», які здатні занурюватися на глибину до 500 м і перебувати в автономному плаванні протягом трьох місяців. За своїми характеристиками ці човни перевершують свого прямого конкурента – американські АПЧ класу «Вірджинія». Основною їхньою ударною силою має стати нова між-

¹ Див.: Требін М. П. Збройні сили Росії: загроза зі Сходу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. Вип. 3 (26). С. 247.

² Там само.

континентальна твердопаливна ракета «Булава». Ця ракета здатна вражати цілі на дальності до 9300 км і нести до 10 бойових блоків потужністю 150 кілотонн (для порівняння відстань від Баренцового моря до Чикаго складає близько 8300 км). Старт ракети може проводитися в похилій площині у підводному положенні, що дозволяє запускати ракету з рухомого підводного човна. Тепер і в майбутньому планується оновлювати угруповання неатомних підводних човнів. Так, в інтересах Чорноморського флоту здійснювалося будівництво шести дизель-електричних підводних човнів проєкту 636.3 «Варшав'янка», усі вони були передані флоту.

Відбулося оновлення і в сухопутній компоненті російських стратегічних ядерних сил. Моноблокові «Тополь-М» поступово замінюються на нові балістичні ракети РС-24 «Ярс», що несуть понад чотири ядерних боеголовки потужністю до 300 кілотонн. Для розуміння потужності боезаряду слід згадати, що бомба, скинута США на Хіросіму, за потужністю поступалася одній такій боеголовці майже у 20 разів. Перший полк, озброєний новими мобільними ракетними комплексами, заступив на бойове чергування в 2010 р. При цьому з 2013 р. виробництво ракетних комплексів у Росії подвоїлося. Стратегічні ядерні сили і ВПС, і ПКО є одним із пріоритетних напрямів розвитку збройних сил Росії.

Купувалася і техніка для сухопутних військ. Так, у 2020 р. парк російських бронетанкових військ наполовину повинен був складатися з танків Т-90 і наполовину з танків нового зразка Т-14 «Армата». Планувалося, що новий танк отримає більш високі вогневі можливості, більш потужні боеприпаси і дальність стрільби. Тривало створення ракет із дальністю стрільби 7 км. Керованість танком буде збільшена за рахунок використання різних автоматичних систем управління. Середня швидкість машини по перетнутій місцевості має скласти 50–60 км/год. Окрім цього, однією з головних вимог до танка була здатність екіпажу вести бойові дії протягом 24 годин, не залишаючи машини. Таким чином, одягаючись «голубом миру», Росія мріяла зовсім про інше.

Події 24 лютого 2022 р. дозволили усвідомити справжню сутність російського режиму, його іманентну близькість із фашизмом, наці-

онал-соціалізмом. Світ побачив справжнє обличчя Кремля та його власників, побачив рашизм у дії. Алітерація «рашизм» (контамінація слів «Russia» («раша») та «фашизм»), переконаний Президент України Володимир Зеленський, – «слово, яке ніхто не вигадував, але всі повторюють уже і в Україні, і в Європі» – увійде у світову історію. «Слово нове, а вчинки такі самі, як були 80 років тому в Європі, бо за всі ці 80 років на нашому континенті таких варварств просто не було»¹. З філософських позицій підійшов до визначення поняття Сергій Дацюк. Для нього «рашизм – це імперський фашизм, який має неекзистенційну субонтологію – світозлобу, світоагресію, культ сили над цілим світом, ядерну загрозу знищення світу. ... Рашизм – це антилюдство»². Він звертає увагу на те, що рашизм базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшого братнього народу», великодержавного шовінізму, зверхності й нетерпимості до елементів культури інших народів; в ідейно-політичному плані – на російському імперіалізмі та радянському тоталітаризмі; у духовному – на фундаменталістському православ'ї; в економіко-політичному – на шантажі умовами поставок та рівня цін на енергоносії (газ та нафта); у правничому – на запереченні сили права, браваді правовими порушеннями; в цивілізаційному – на відтворенні поведінкових патернів, успадкованих від Золотої Орди. Рашизм є антилюдяним за своєю природою, порушує всі принципи міжнародного права, руйнує світову систему безпеки, завдяки дезінформації і маніпулюванню свідомістю створює перевернутий образ світу, де правда – це брехня, а біле є чорним. Людство просто повинне зупинити рашизм, інакше він знищить нашу цивілізацію, а наша планета здобуде долю міфічного Фаетона.

Таким чином, у сучасному турбулентному світі «дилема безпеки» постає як одна з ключових структурних проблем міжнародних відносин, що загострюється під впливом багатополярності, ерозії між-

¹ «Будет на уроках». Слово «рашизм» войдет в историю – Зеленский о зверствах оккупантов. *НВ*. 2022. 23 квіт. URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/voyna-v-ukrainezelenskiy-zayavil-chto-slovo-rashizm-popadet-v-knigi-po-istorii-50236391.html>

² Дацюк С. Що таке рашизм? *Українська правда*. 2022. 8 квіт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/>

народних інститутів та зростання недовіри між державами. Дії, спрямовані на посилення власної безпеки, дедалі частіше сприймаються іншими акторами як загроза, що запускає спіраль взаємного страху та ескалації. «Дилема безпеки» в умовах глобальної турбулентності виходить за межі традиційного реалістичного тлумачення та набуває рис соціально сконструйованого феномену. Страх, загроза і безпека формуються не лише матеріальними чинниками, а й дискурсивними практиками, історичною пам'яттю та ідентифікаційними наративами.

Сучасні конфлікти демонструють, що прагнення до абсолютної безпеки є ілюзією, яка, парадоксальним чином, породжує нові ризики. Турбулентність посилює цю динаміку, адже швидкість змін перевищує здатність політичних систем до рефлексії та адаптації. Український досвід демонструє, що асиметрія загроз і ревізійні стратегії окремих держав руйнують класичні механізми стримування та роблять компромісні моделі безпеки вразливими. За цих умов безпека стає не лише питанням державного суверенітету, а й питанням виживання суспільств, культур та демократичних цінностей.

Класичні підходи до подолання «дилеми безпеки» – стримування, баланс сил, інституційна кооперація – втрачають ефективність в умовах гібридних війн, асиметричних загроз та інформаційної нестабільності. Це потребує переосмислення безпеки не лише як військово-політичної категорії, а як комплексного феномену, що містить гуманітарний, інформаційний, економічний та ціннісний виміри.

Отже, подолання «дилеми безпеки» вимагає переходу від реактивних стратегій до проактивних моделей довіри, транспарентності та відповідальності, а також посилення ролі норм міжнародного права. Без цього турбулентність сучасного світу й надалі відтворюватиме логіку взаємної загрози замість колективної безпеки.

===== Список використаних джерел

1. «Будет на уроках». Слово «рашизм» войдет в историю – Зеленский о зверствах оккупантов. *НВ*. 2022. 23 квіт. URL: <https://nv.ua/world/>

- geopolitics/voyna-v-ukrainezelenskiy-zayavil-chto-slovo-rashizm-popadet-v-knigi-po-istorii-50236391.html
2. Дацюк С. Що таке рашизм? *Українська правда*. 2022. 8 квіт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/>
 3. Деструктивні мегатенденції сучасності: від пандемії до війни : монографія / [Іванов С. В., Мельник О. А., Разумова Г. В. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. 210 с.
 4. Конфліктологія: загальна та юридична : підручник / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, О. М. Сахань, В. Д. Воднік ; за заг. ред. Л. М. Герасіної. Харків : Право, 2021. 224 с.
 5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.
 6. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 540 с.
 7. Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С. 89–98.
 8. Требін М. П. Збройні сили Росії: загроза зі Сходу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. Вип. 3 (26). С. 247–249.
 9. Alford J. Security dilemmas of small states. *The Round Table*. 1984. Vol. 73, Issue 292. P. 377–382. DOI: <https://doi.org/10.1080/00358538408453661>
 10. Altermatt U. Das Fanal von Sarajevo: Ethnonationalismus in Europa. Zürich: Neue Zürcher Zeitung, 1996. 288 S.
 11. Booth K., Wheeler N. J. The security dilemma: fear, cooperation and trust in world politics. Basingstoke [England]; New York, N. Y.: Palgrave Macmillan, , 2008. xv, 364 p.
 12. Colaresi M. P. Democracy declassified: the secrecy dilemma in national security. Oxford University Press, Oxford ; New York, 2014. xi, 379 p.
 13. Collins A. State-induced security dilemma: maintaining the tragedy. *Cooperation and Conflict*. 2004. Vol. 39, Issue 1. P. 27–44. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010836704040833>

14. Dyekman G. J. Security cooperation : a key to the challenges of the 21st century. Carlisle, PA: U. S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2007. iii, 14 p.
15. Einsiedel von S. Civil war trends and the changing nature of armed conflict. *United Nations University Centre for Policy Research*. 2017. No. 10. March 2017. URL: https://collections.unu.edu/eserv/UNU/Civil_war_trends_UPDATED.pdf
16. Ethnic Conflict and Indoctrination: Altruism and Identity in Evolutionary Perspective / Edited by Irenäus Eibl-Eibesfeldt and Frank K. Salter. New York: Berghahn Books, 1998. 512 p.
17. Glaser C. L. The security dilemma revisited. *World politics*. 1997. Vol. 50, No. 1. P. 171–201.
18. Gray C. S. National security dilemmas: challenges & opportunities / foreword by Paul K. Van Riper. Washington, D. C.: Potomac Books, 2009. xvii, 334 p.
19. Hammes T. X. Deglobalization and international security. Amherst, N. Y.: Cambria Press, 2019. 290 p.
20. Harff B., Gurr T. R. Ethnic conflict in World Politics. 2nd ed. Boulder, Colo.: Westview Press, 2004. xiv, 237 p.
21. Hartzell C. Explaining the Stability of Negotiated Settlements to Intrastate Wars. *The Journal of Conflict Resolution*. 1999. Vol. 43, No. 1. P. 3–22.
22. Herasina L. M., Trebin M. P., Volianska O. V. Macrofluctuations of the international system under the influence of global turbulence and hybrid wars. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. №2(53). С. 133–155. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.53.258166>
23. Herz J. H. Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*. 1950. Vol. 2, Issue 2, P. 157–180. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009187>
24. Kay S. Global security in the twenty-first century: the quest for power and the search for peace. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2006. x, 380 p.
25. Kowert P. Agent versus Structure in the Construction of National Identity. *International Relations in a Constructed World* / Vendulka Kubáľková, Nicholas Onuf, Paul Kowert, editors. New York: M. E. Sharpe, 1998. P. 103–124.
26. Kumara J. S. National Security Dilemmas of Developing Small States: A Study of Sri Lanka. *Modern Sri Lanka Studies*. 2013. Vol. IV, No. 2. P. 33–55.

27. Manwaring M. G. The strategic logic of the contemporary security dilemma. Carlisle, Pa.: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College, 2011. xi, 42 p.
28. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Alfred A. Knopf, 1948. xvi, 489, xix p.
29. Posen B. The Security Dilemma and Ethnic Conflict. *Survival*. 1993. Vol. 35, No. 1. P. 27–47. DOI: <https://doi.org/10.1080/00396339308442672>
30. Psychology and deterrence / Robert Jervis, Richard Ned Lebow, Janice Gross Stein, with contributions by Patrick M. Morgan and Jack L. Snyder. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1985. x, 270 p.
31. Roe P. Actors' Responsibility in 'Tight', 'Regular' and 'Lose' Security Dilemmas. *Security Dialogue*. 2001. Vol. 32, No. 1. P. 103–116.
32. Security dilemma of a small state / edited by P. V. J. Jayasekera. New Delhi, India : Absecon Highlands; N. J., USA : South Asian Publishers, 1992. Pt. 1. Sri Lanka in the South Asian context. xii, 536 p.
33. Security dilemma of a small state / edited by P. V. J. Jayasekera. New Delhi, India : Absecon Highlands; N. J., USA : South Asian Publishers, 1995. Pt. 2. Internal crisis and external intervention in Sri Lanka. xii, 408 p.
34. Sisk T. Power sharing and international mediator in ethnic conflict. Washington, D. C.: United States Institute of Peace Press, 1996. xxii, 143 p.
35. Tang S. The security dilemma: a conceptual analysis. *Security Studies*. 2009. Vol. 18, Issue 3. P. 587–623. DOI: 10.1080/09636410903133050
36. Thomas W. I., Thomas D. S. The child in America: behavior problems and programs. New York: A. A. Knopf, 1928. xiv, 583, xviii p.
37. Visser E., Duyvesteyn I. The irrelevance of the security dilemma for civil wars. *Civil Wars*. 2014. Vol. 16, Issue 1. P. 65–85. DOI: <https://doi.org/10.1080/13698249.2014.904986>
38. Walt S. M. International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*. 1998. No. 110. Special Edition: Frontiers of Knowledge. P. 29–32+34–46.
39. Walter B. The Critical Barrier to Civil War Settlement. *International Organisation*. 1997. Vol. 51, No. 3. P. 335–364.
40. World politics and the challenges for international security / Nika Chitadze, editor. Hershey, PA: Information Science Reference, 2022. xvii, 427 p.
41. World security: challenges for a new century / [edited by] Michael T. Klare, Daniel C. Thomas. 2nd ed. New York : St. Martin's Press, 1994. viii, 408 p.

Авторський колектив

Бившева Лада Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Донбаська державна машинобудівна академія (м. Краматорськ – м. Тернопіль).

Бобело Вадим Сергійович, викладач кафедри філософії та суспільних наук, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова.

Волошина Олена Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Донбаська державна машинобудівна академія (м. Краматорськ – м. Тернопіль).

Зеркіна Оксана Олександрівна, кандидатка економічних наук, доцентка, докторантка відділу ринкових механізмів та структур, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України» (м. Одеса).

Комарницька Ірина Іванівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу, Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка».

Мельник Оксана Андріївна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри загальної психології факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Мошноріз Марія Миколаївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет.

Павлюх Марія Василівна, кандидатка наук із соціальних комунікацій, докторантка кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк).

Палагута Вадим Іванович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії і педагогіки, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка».

Радомська Людмила Анатоліївна, кандидатка філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет.

Требін Михайло Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Федосенко Максим Борисович, викладач кафедри «Дизайн», Харківська державна академія дизайну та мистецтв.

Фоміченко Інна Петрівна, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту, Донбаська державна машинобудівна академія (м. Краматорськ – м. Тернопіль).

Шабат-Савка Світлана Тарасівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Наукове видання

**Комарницька Ірина Іванівна,
Мельник Оксана Андріївна,
Палагута Вадим Іванович та ін.**

УКРАЇНА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СЬОГОДЕННЯ: В ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Монографія

Редактор *Т. О. Чернишова*

Підписано до друку 20.01.2026. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 16,6. Обл.-вид. арк. 14. Тираж 100 пр. Зам. № 552

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017